

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ У ТРУДОВОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Леся Старовойт, аспірант кафедри педагогіки та
методики початкового навчання

Вінницького державно педагогічного
університету ім. М. Коцюбинського

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ У ТРУДОВОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті досліджується трудова діяльність, яка відіграє важливу роль у творчій діяльності учнів. Також досліджується творчість, яка є обов'язковою передмовою ефективності й результативності навчально-виховного процесу.

Постановка проблеми. З огляду проблем сьогодення головною метою всієї системи освіти є розкриття індивідуального своєрідного творчого потенціалу кожної особистості. Серед шляхів, які обирають педагоги для розв'язання цього завдання, наголосимо на можливостях трудового навчання та художньої праці.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження особистості у низці найважливіших її характеристик підкреслюють як вирішальну здатність до творчості, тому що саме це зумовлює успішність особистості у житті, самоствердження її у суспільстві. "Суспільству потрібна не будь-яка діяльність, а висококваліфікована, доцільна, особистісно орієнтована. Так само, як суспільству необхідна не просто людська індивідуальність, а творча особистість, яка здатна ставити і вирішувати соціальнозначущі задачі", – пише академік І. Зязюн [3].

Дитяча творчість, заснована на наслідуванні, слугує важливим фактором розвитку дитини, зокрема її художніх здібностей. Завдання педагога – спираючись на схильність дітей до наслідування, прищеплювати їм навички й уміння, без яких неможлива творча діяльність, виховувати в них самостійність, активність у застосуванні цих знань та умінь, формувати творче мислення.

Трудова діяльність відіграє величезну роль у творчій діяльності дитини. Творче начало пронизує процес засвоєння навичок. При правильному навчанні творчість дітей досягає більш високого рівня. Свідомість відіграє провідну роль у діяльності дитини в цілому, тим більше у творчій, де обов'язково потрібні політ думки, сила уяви, що спираються на досвід і знання. Здатність до аналізу, критичного ставлення до якості своєї роботи, що прокладають шлях до нових досягнень у цій галузі, дають перспективу для подальшого розвитку і зміцнення творчих здібностей дитини. Отже, у молодшому шкільному віці закладаються основи творчої діяльності дитини, що виявляються у розвитку здатності до задуму і його реалізації, в умінні

комбінувати свої знання і уявлення, у щирій передачі своїх почуттів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Плідні ідеї в історії теоретичної думки, яка охоплює дослідження питань творчості, залишили представники української філософії. Досить звернутися хоча б до спадщини Г. Сковороди та І. Франка. Г. Сковорода писав, що в людині закладені великі творчі можливості. Потрібно забезпечити умови для їх розвитку.

Особлива роль у розробці і розв'язанні проблем творчості належить І. Франку. Він привертає увагу до ролі суб'єктивного фактора у становленні творчої особистості. У своїх роботах І. Франко писав, що щира, доброзичлива підтримка, професійний підхід, запалення вогню творчої наснаги в душі та серці початківців є тими чинниками, які скорочують час становлення творчих індивідуальностей.

У психолого-педагогічній літературі не існує єдиного визначення творчої особистості, хоча багато психологів (Д. Богоявленська, Ж. Годфруа, Н. Лейтес, І. Лернер, В. Моляко, А. Петровський та ін.) не без підстав трактують творчість у контексті діяльності. Узагальненням поглядів більшості з них є твердження, що творчість – це діяльність, результатом якої є створення матеріальних і духовних цінностей. Творчість має подвійний психологічний аспект: особистісний і процесуальний. Вона передбачає наявність в особистості здібностей, мотивації, знань та вмінь.

Цікаво, що погляди Д. Богоявленської стосовно проблеми творчості дещо відрізняються від думок решти дослідників:

- вона є однією з небагатьох, хто звертає увагу на те, що "основна трудність у визначенні поняття "творчість" пов'язана в першу чергу з відсутністю його безпосереднього операціонального психологічного наповнення; саме цим можна пояснити використання до цих пір визначення творчості лише за її продуктом – створенням нового" [1];

- розкриття механізму творчості, на її думку, стає можливим лише при розгляді феномену

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ У ТРУДОВОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

творчості у процесуально-діяльній парадигмі; саме позиція суб'єкта діяльності, а не особлива специфічна (творча) здібність визначає можливість творчих досягнень.

Творчість передбачає збіг мотиву й цілі, тобто захоплення діяльністю. У результаті новий продукт значно перевищує початковий задум. У такому разі має місце розвиток діяльності з ініціативи самої особистості, а це і є творчість. При цьому виокремлюються прояви трьох якісно відмінних рівнів творчого процесу:

1. Стимульно-продуктивний – діяльність може мати продуктивний характер, але це кожного разу визначається дією деякого зовнішнього стимулу.

2. Евристичний – діяльність набуває творчого характеру. Вона оцінюється учнями як новий, “свій”, “власний” спосіб, який дозволить розв'язувати наступні задачі.

3. Креативний – самостійно знайдена емпірична закономірність використовується не лише як прийом розв'язання, а й виступає як нова проблема. Тут дії індивіда набувають продуктивного характеру і все більше втрачають форму відповіді: його результат ширший, ніж вихідна ціль.

Отже, творчість у власному розумінні слова починається там, де результат перестає бути тільки відповіддю, тільки досягненням задалегідь поставленої мети. При цьому він залишається і розв'язанням, і відповіддю, але разом з тим у ньому є дещо “нове”, що й визначає його якісно новий статус.

Таким чином, творчість – обов'язкова передмова навчально-виховного процесу. Поняття “творчість”, “творча особистість”, “творча діяльність”, “творча активність” увійшли в педагогічну науку як результат психологічних досліджень. Сутність цих понять розглядається у працях М. Бахтіна, Л. Виготського, С. Діденко, М. Кагана, В. Кардашова, П. Підкасистого та ін. Вони визначають “творчість” як створення чогось якісно нового, що має особисту та соціальну значущість і реалізується в різних формах активної діяльності. Виховна цінність творчості полягає в тому, що, впливаючи одночасно на розум і почуття, вона організовує емоції, сприяє поглибленню і розвитку емоційно-моральної культури людини, гуманізує процес виховання.

З метою з'ясування рівня творчих здібностей у молодших школярів, нами була запропонована творча робота, яка передбачала:

- 1) написати оповідання, вірш чи казку на задану тему;
- 2) намалювати малюнок до свого твору або

виготовити виріб.

Із завданням справились 86% учнів.

Роботи були різних рівнів: примітивного, репродуктивного, творчого.

У роботах примітивного рівня виріб (малюнок) неадекватний, не відповідає змісту прозового твору, з низьким рівнем використання засобів художньої виразності. В оповіданнях переважає стереотипний сюжет або ж відсутня цілісна думка. Пропонуємо вашій увазі зразок такого оповідання.

Був в одній хаті домовик. Звали того домовика – Замазура. Він любив всіх бруднити. Замазура був не злий, як усі домовики, а веселий. Одного разу дівчинка, яку звали Маша, зловила домовика. Вона була замурзана, як – Замазура. Мама Маші поклікала дівчинку митися. І вона взяла с собою домовичка. Мама викувала Машу і Замазуру. З того часу Замазура став чистим. (Оля К., 3 клас)

У виробах (малюнках) репродуктивного рівня спостерігається схильність до наслідування, неясково виражена особистісна оцінна позиція. В оповіданнях з'являються деякі штрихи творчості – намагання придумати щось своє.

Були собі дід та баба. От знесла курка яйце. Дід поклав його коло вікна. А яйце впало в траву і покотилося вниз. Аж іде зайчик, а воно до нього: “Розпиши мене”. Він і намалював на ньому листочки. Іде вовк, а яйце до нього: “Розпиши мене”. Вовк намалював на ньому травичку. Котиться воно далі по стежці, а назустріч йому лисичка. Воно до неї: “Розмалюй мене”, – а вона: “Знайшло дурня, он в лісі багато звірів, нехай вони тебе розмалюють”. Покотилося яйце далі, а назустріч йому йдуть діти. Побачили його та й кладуть в кошик, а вдома помітили, що яйце недомальоване. Узяли пензлі і розмалювали його. І назвали яйце пасхальним. (Володя П., 3 клас)

Для робіт творчого рівня характерні наявність цілісного образу, думки, естетичного вияву, прагнення, наявність символізму, образне прочитання сюжету.

Учням був запропонований ще один вид творчої діяльності – створити ескіз декоративної кухонної дощечки.

Роботи учнів оцінили за такими критеріями:

- знання та розуміння естетичної значущості;
- емоційний відгук, а саме – глибина емоційної реакції;
- оцінка художнього витвору;
- здатність до творчого вираження власних вражень.

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ У ТРУДОВОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У результаті нами було виділені певні ознаки, що характеризують кожен рівень творчої діяльності:

- низький (примітивний) – 39% робіт:
- процес створення зорового образу предмета і його зображення на малюнку відбувається без потрібної опори на аналіз характерних ознак;
 - немає конкретизації індивідуальних ознак предмета;
 - процес узагальнення не пов'язаний із спостереженням;
 - переважає схематичне, стереотипне зображення;
 - відсутність цілісного декоративного образу;
 - повністю відсутня особистісна оцінна позиція;
 - повна неспроможність до відтворення навіть готових зразків;
- середній (репродуктивний) рівень – 41% робіт:
- аналіз характерних ознак форми і будови предмета протікає недостатньо активно;
 - не завжди виділяються основні індивідуальні ознаки предмета;
 - недосконало здійснюється аналіз виділених властивостей;
 - узагальнення не завжди проходить у процесі спостереження за довкіллям;
 - недостатній рівень абстрагування веде до стереотипного зображення;
 - відсутній цілісний декоративний образ, наявні ознаки схематизму;
 - часткова схильність до наслідування, відтворення;
 - не досить яскраво виражена особистісна оцінна позиція;
- високий (творчий) рівень – 20% робіт:
- процес створення зорового образу предмета і його зображення в малюнку відбувається при активному аналізі і синтезі характерних ознак;
 - учень здатний виділити просторові властивості зображуваного предмета;
 - у процесі переробки реальної форми в декоративну з'являється новизна асоціацій, роботі притаманний цілісний декоративний образ;
 - достатньо висока конструктивність мислення;
 - виражена емоційно-особистісна оцінна позиція.

Отже, на нашу думку, однією з причин, що гальмують творчий розвиток молодших школярів, є недостатня активність мисленнєвої діяльності особистості, що не використовує всіх своїх розумово-творчих можливостей. Змінити цю ситуацію можна через сприяння інтенсивному творчому розвитку мислення, формування естетичних почуттів, розвитку творчих здібностей, а також шляхом внесення у роботу з учнями емоційно сприйнятого матеріалу. Слід

формуванню в учнів цілісність художнього сприймання, яке обов'язково має супроводжуватись аналізом творів мистецтва, виділенням характерних ознак, формуванням естетично-оціночних суджень.

Таким чином, для становлення творчої особистості учнів велике значення мають різні види художньо-творчої діяльності. Створюючи різноманітні вироби, дитина повинна відчувати радість пізнання, творчості. Щоб розвинути у кожного учня вміння бачити, розуміти та створювати прекрасне, вчитель повинен добре розумітися у мистецтві, дитячій творчості, володіти необхідними засобами художньої та конструкторської діяльності і мати практичні вміння та навички в роботі з різними матеріалами.

Тривалий час уроки трудового навчання не розглядалися як засіб творчого розвитку молодших школярів. Проте праця може відображати різні аспекти творчого аналізу – від генезису творчої свідомості до форм її вияву. Творче начало властиве самій природі трудової діяльності і є необхідним компонентом її сутності. Завдяки уроку трудового навчання розкривається здатність дитини змінювати світ не утилітарно-практично, а творчо. Така здатність сприймається як художня сутність праці, яка є проявом її творчої природи. Вже сама структура уроку дає досить широкі можливості для внесення творчих елементів у трудову діяльність дітей. З'являється можливість учити дітей творчому підходу до виконання завдань, звертати увагу на досконалість зразків, вчити оцінювати продукти праці за естетичними критеріями.

Звісно, в основу уроків трудового навчання та художньої праці слід закласти значні можливості творчого розвитку молодших школярів. Це сприятиме вихованню в особистості творчого ставлення до трудової діяльності, до її умов, результатів, організації праці, до якості трудових дій. Емоційно забарвлене творче ставлення до праці є важливою рисою розвинутої особистості. Розвиток творчих аспектів трудової діяльності супроводжується відповідною емоційною реакцією. Вони можуть виявитися як у формі естетичного задоволення чи насолоди, так і в результатах самого процесу творчого пошуку.

Ми підтримуємо думку педагогів, які вважають, що головний зміст діяльності вчителя полягає у тому, щоб створити кожному вихованцю ситуацію успіху. Треба вчити так, щоб кожен пережив радість успіху, щоб починав роботу з передчуттям успіху [6], адже діяльність дитини є чинником розвитку її особистості. Проте таким чинником може бути не стільки здійснення

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ У ТРУДОВОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

трудова операція на уроках праці, скільки результат, який дитина отримує і переживає як індивідуальне досягнення, успіх. Немає очікування радості – немає і творчої особистості!

Організація творчої діяльності дітей – це проблема досить багатогранна, пов'язана з виявом творчості, з творчим мисленням, включенням особистості у творче життя. М. Каган вбачає можливість творчого розвитку дитини через включення її у творчу діяльність:

- виховання художнього смаку як психологічного механізму;

- розвиток художньої освіти з метою розширення знань у галузі різних мистецтв;

- художнє навчання, спрямоване на розвиток творчих здібностей.

Творча активність у процесі праці є надбанням людини. Адже праця – це передусім доцільна діяльність, сутність якої полягає в тому, що вона завжди опосередкована розумовою творчістю, конструюванням того, що повинно бути втілено у дійсність.

Діяльність у формі праці з самого початку характеризується як перетворювальна активність, спрямована на зміну реальної дійсності. Дана якість активності двостороння – предметно-перетворювальна і пізнавальна.

Вчителю слід пам'ятати, що трудова діяльність особистості містить чуттєво-предметний та пізнавальний компоненти. Перший з них забезпечує переклад ідеального на мову об'єктивно-реального (тобто відбувається

опредмечення духовної творчості). Предметна діяльність – єдине джерело творчої сили особистості, її можливостей і здібностей. Саме вона спирається на складну систему соціальних і психофізичних явищ, з яких складається механізм творчого потенціалу [2].

Висновки. Отже, формування свідомого ставлення до творчої праці – це процес, обумовлений багатьма особистісними і суспільними чинниками. Його об'єктивними умовами є передовсім сама праця – її мета, принципи, зміст, організація, форма і методи. Складовими творчого ставлення до праці є знання про об'єкт, процес та способи праці, вміння правильно організувати трудову діяльність, належно оцінити її результати.

1. Богоявленская Д.Б. *Субъект деятельности в проблематике творчества // Вопросы психологии* . – 1999. – №2. – С.35 – 41.

2. Головаха Е.И., Панина М.В. *Психология человеческих взаимоотношений*. – К., 1989. – 189 с.

3. Зязюн І.А., Сагач Г.М. *Краса педагогічної дії*. – К., 1997. – 302 с.

4. Каган М.С. *Человеческая деятельность*. – М., 1974. – 123 с.

5. Мелик-Пашаев А.А. *Педагогическое искусство и творческие способности*. – М., 1981. – 98 с.

6. Сухомлинський В.О. *Сто порад учителю / Вибрані твори у 5-ти т.* – К., 1977. – Т.3.

Вінниця. Вулиця Соборна